IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245
MAXSUS SON . VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

TASVIRIY SAN'ATGA OID TERMINLARNING FUNDAMENTAL ASOSLARI

Muallif	**Raxmonova Dilorom Yuldosh qizi**
O'qish yoki ish joyi	**O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Stajyor tadqiqotchi**
Qabul qilindi	**25.09.2023**
Nashr qilindi	**25.09.2023**

Annotatsiya

Tasviriy san'at o`ziga xos xususiyati va o'ziga hos lingvistik tabiati mavjud. Yagona terminologiya tizimini yaratish maqsadida san'atning nazariy va uslubiy tushunchalarini umumlashtirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar bugun kunda juda dolzarb. Ushbu maqolada aynan tasviriy san'atga oid terminlarning fundamental asoslar va stilistik xususiyati haqida fikr yuritadi.

Kalit so'zlar

Dekorativ va amaliy san'at, Leonardo da Vinchi, Albrecht Dyurer, arxitektura, dizayn,san'at nazariyotchilari.

Kirish. XX-asrda gumanitar bilimlarning rivojlanishi qarama-qarshi tendentsiyalar: differentsiatsiya va integratsiya jarayonlari bilan tavsiflanadi. Xususan, san'atni o'rganish usullari va maxsus terminologiyaga munosabat ham tegishli o'zgarishlarga duch keldi. Bir tomondan, sof ma'noga ega bo'lgan yangi atamalar va nuansli formulalar , boshqa tomondan esa umumlashtiruvchi nazariy modellar taklif qilindi. Biroq, ikkala yo'nalishning rivojlanishi natijasi ko'p tillilikning kuchayishi va san'at nazariyotchilari, tarixchilari va amaliyotchilari, shuningdek, tasviriy, dekorativ va amaliy san'at, arxitektura, dizayn va an'anaviy san'at ustalarining turli sohalari mutaxassislarining o'zaro tushunmovchiligi bo'ldi.

Tasviriy san'at juda qadim zamonlarda, mehnat jarayonining taraqqiyoti natijasida paydo bo`ldi, mehnat jarayonida inson tafakkuri kamol topdi, go`zallik hissi ortdi, voqelikdagi go`zallik qulaylik va foydalilik tushunchalari kengaydi. Sinfiy jamiyat vujudga kelishi bilan esa ijtimoiy taraqqiyotda katta o`zgarishlar sodir bo`ldi. Aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqa boshladi, bu esa fan va san'at rivojida muhim ahamiyat kasb etdi. Mashhur san'at ustalari va san'atkorlar shu davrda paydo bo`ldi. Tasviriy san'at o`zining o`ziga xos xususiyatini, sinfiyligini namoyon etib, hukmron sinfning ideologiyasini targ`ib etuvchi kuchli g`oyaviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, omma orasidan yetishib chiqqan iste'dodli ijodkorlar mehnatkash xalq ommasining orzu-istaklarini, ularning go`zallik vaoliyjanoblik va insonparvarlik haqidagi tushunchalarini ifoda etuvchi asarlar yaratdilar.

1960-1970 yillarda faqatgina tashabbuskorlarga tushunarli bo'lgan o'ziga xos "izlanishlar" kulti va maxsus terminologiya yaratildi. Murakkab ilmiy mavzularda oddiy va tushunarli tilida gapirish va yozish yahshi bo'lmagan ko'rinish hisoblangan. Buning ortidan fanlararo sohalarda tizimli ilmiy tadqiqotlarga bo'lgan ishtiyoq paydo bo'ldi. Tizimli metodologiyaning aniq afzalliklariga qaramay, u troyan oti rolini o'ynadi: yangi, noorganik va mutaxassislar tomonidan qabul qilinmagan terminologiya an'anaviy bilim sohalariga tashlandi. Natijada, bugungi kungacha ilmiy nashrlarda va

nufuzli monografiyalarda (oldingi o'n yilliklarga qaraganda kamroq) quyidagi iborani topish mumkin: “Afsuski, bu sohada umumiy qabul qilingan terminologiya tizimi mavjud emas”.

Asosiy qism. Ilgari, asrlar davomida me’morchilik terminologiyasi, tasviriy san’atning ayrim turlari, badiiy hunarmandchilik va an’anaviy xalq hunarmandchiligi deyarli mustaqil shakllangan va rivojlangan. Fundamental tushunchalar mazmunini ochishga alohida yondashuvlar ishlab chiqilgan. Natijada, kasbiy faoliyatning turli sohalarida bir xil atamalar turlicha tushuntirildi. Terminologik lug'atlarni jamoaviy tuzish tajribasi ham kutilgan natijalarni bermadi, chunki muharrirlar va tuzuvchilar o'z mazmunini mutaxassislar o'rtasida taqsimlashga majbur bo'lishadi, bu esa faqat nomuvofiqlikni oshiradi. Ixtisoslashgan bilimlarni chuqurlashtirish shunday darajaga yetdiki, formulalarni umumlashtirish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga va badiiy tarixiy “gildiya” bilan ziddiyatga kirishishga qodir bo'lgan generalistni topish mushkul bo’lib qoldi. Leonardo da Vinchi yoki Albrecht Dyurer kabi universal fikrlaydigan ekiklopedist rassomlarning zamonlari allaqachon o'tib ketgan,ularning usullari endi mumkin emasdek, shuning uchun terminologik formulalarda umumiy va xususiyning antinomiyasi erimaydigan ko'rinadi.

Muammoning o'rganish tarixi va rivojlanish darajasi.

Yagona terminologiya tizimini yaratish maqsadida san'atning nazariy va uslubiy tushunchalarini umumlashtirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar mavjud emas. Shuning uchun muallif manbalarni izlashda, birinchi navbatda, badiiy an'anaga murojaat qiladi.

Arxitektura terminologiyasining asoslari qadimgi Rim arxitektori Vitruviyning 18-16 yillarda yozilgan "Arxitektura bo'yicha o'nta kitob" risolasida mavjud. Miloddan avvalgi e. Vitruvius o'z nazariyasini afsonaga ko'ra, Dionisiy me'morlarining birodarligi tomonidan ishlab chiqilgan qadimgi yozishmalar printsipiga asoslagan. Bu tamoyil binoni inson tanasining shakllariga o'xshatishni nazarda tutadi, bu koinotning tuzilishiga mos keladi va uch qismga bo'linadi: oyoqlar, tors, bosh; arxitekturada mos ravishda: poydevor, ustun va entablatura. Har bir qism, o'z navbatida, uchga bo'linadi va hokazo. Vitruviusga ko'ra kompozitsiya tushunchasi tartib (elementlarni joylashtirish), bezak (bezatish), mutanosiblik (nisbatlar), tejamkorlik va euritmiya yoki muvozanatni o'z ichiga oladi. Ushbu g'oyalar 1556 yilda "Vitruviyning arxitektura bo'yicha o'nta kitobiga sharhlar" ni nashr etgan venetsiyalik prelat, ilohiyotchi va matematik Daniele Barbaro tomonidan batafsilroq ishlab chiqilgan. Vitruvius dunyoga mashhur triadani "yaxshi me'morchilik" ning asosiy qonuni sifatida berdi: "Kuch, foydalilik, go'zallik" (lotin: Firmitas, Utilitas, Venustas). Tarix ko'rsatganidek, "Vitruvius triadasi" kengroq ma'noda talqin qilinishi mumkin.

Qadimgi Rim yozuvchisi va notiqi Mark Tullius Tsitseron (106-43) go'zallik tushunchasining asosiy elementlarini shakllantirgan bo'lib, uning fikricha, nafislik (nafislik), xususiyatlarning muntazamligi (pulchritudo), zavq (venustalar) va bezaklar(ornamentum)dan iborat.

Aynan shuning uchun ham ko'plab san'atshunoslar ijodiy jarayonning asosiy toifalaridan: “kompozitsiya”, “shakl hosil qilish", “tektonika”, ‘tuzilish”, “uslub” dan foydalanishdan qochishadi, alohida asarlarni “yagona voqelik” sifatida o'rganishni afzal ko'rishadi. Asar tarkibini tizimli tahlil qilish yoki kompozitsiyalarni rasmiy xususiyatlarga ko'ra tizimlashtirish keraksiz deb hisoblanadi va stilistik ta'riflardan foydalanish “yorliqlash” deb hisoblanadi. San'at nazariyotchilari, o'z navbatida,

falsafiy fan sifatida estetikaning eng umumiy, mavhum ta'riflari bilan cheklanadi. Ushbu qoidadan istisnolar juda kam uchraydi.

Biroq, badiiy tarixiy terminologiyaning polisemantizmining asosiy sababi ob'ektiv xususiyatga ega, zero, u estetik va badiiy faoliyatning metafizik tabiati bilan belgilanadi. Masalan, kompozitsiyaning asosiy ta'rifi ob'ektiv va sub'ektiv tomonlarni o'z ichiga oladi. Kompozitsiya yoki badiiy-majoziy yaxlitlik tizim emas (hatto ko'p "erkinlik darajalari" bo'lsa ham), balki asosan intuitiv “g'oyaning rivojlanishini tartibga soluvchi jarayon” [1]. Amaliy san'at, arxitektura va dizaynni rejalashtirishda kompozitsiyani tushunish shakllanishning badiiy, estetik va texnik (konstruktiv) omillari, ma'naviy va utilitar funktsiyalarning murakkab kombinatsiyasi, shuningdek, turli xil materiallardan foydalanish, turli usullar, evristik usullar va turli fanlardan olingan ma'lumotlarni sintez qilish, ehtiyojni qondirish bilan bog'liq.

Xulosa. Fanlararo ensiklopedik tadqiqotlarni murakkablashtiradigan ikkinchi sabab - ta'riflarning tavsif xususiyatidir. San'at tarixi, estetika va madaniyatshunoslikda fundamental tushunchalarni raqamli belgilar yoki formulalar yordamida ifodalash mumkin bo'lgan aniq fanlardan farqli o'laroq, tushunchalarni aniqlashning asosiy vositasi tabiatan noaniq bo'lgan so'zdir. Shu munosabat bilan ingliz tili noyob imkoniyatlarni taqdim etadi - Evropa tillarining eng yoshi, u tarixan yunon, lotin, roman, german va sharq shevalaridan ko'plab leksemalarni o'zlashtirgan. Ingliz va o’zbek tillari tlining formulalari ma'no soyalariga boy va bu ob'ektiv terminologiya ko'rinishini yaratadigan anglikizmlar yoki germanizmlarga murojaat qilishni keraksiz qiladi. Biroq, o'tgan asr uchun tabiiy bo'lgan ilmiy tillarning baynalmilallashuvi har doim ham o'zgargan atamalarning asosli ravishda kiritilishi bilan bog'liq.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO’YHATI

1. Abdurasilov S.N.Tolipov “Tasviriy sanat o‘qitish metodikasi (amaliy mashg‘ulotlar)” Toshkent-2007 yil
2. Abdirasilov S. Boymetov B, Tolipov N .Tasviriy san’at. T.:Cho’lpon, 2006.
3. Boymetov B, Abdurasulov S. Chizmatasvir. T.: G‘.G‘ulom – matbuot ijodiy uy. 2004.
4. Golovin B. N. Introduction to linguistics. - M.: Higher School, 1977. 312 p.
5. Gorelov V.I. Lexicology of the Chinese language. - M.: Education, 1984. 216 p.
6. Korostina T. P. On the issue of foreign borrowings in modern Chinese // Chinese linguistics, isolating languages. X International Conference. Materials. - M., 2000. P. 84-91.
7. Ivanov V.V. Terminology and borrowings in modern Chinese. - M.: Nauka, 1973. 172 p.
8. Minyar-Belorucheva A.P. et al. On the issue of studying art history terms as units of language for special purposes // SUSU Bulletin Series: Linguistics. 2011. No. 1. P. 25-28.
9. Tasviriy san’at. Umumiy o’rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o’quv dasturi.-Toshkent: Sharq, 1999. 4. Hasanov R. Tasviriy san’at . 1-sinf o’quvchilari uchun dasrlik.– Toshkent: Yozuvchi, 2002.
10. Terminology in ESP Teaching//Newsletter, Moscow, 1993, issue № 2. - p.30.
11. Teaching Development. Terminology in ESP Teaching//Newsletter, Moscow, 1993, issue № 3. - p.31.